

**ОРГАНИЗАЦИОННИ И ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА
УСТОЙЧИВОТО
ЗЕМЕПОЛЗВАНЕ В БЪЛГАРИЯ**

Ботьо Захаринов , НБУ

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMICAL PARAMETERS OF SUSTAINABLE
AGRICULTURE**

(Abstract)

The author continues the discuss about necessity support of sustainable agriculture for sustainable economy and society. Expanding of the food production is based on the excessive use of the resources of the nature and step by step things are taking a turn for the worse. The author suggests, in the future, the mechanisms of the national agricultural productivity have to take account the real status of the nature resources (soils, plants and animals), including the expenses for sustaining of the environment.

The sustainable agricultural development as philosophy and practice joins two principles: economical development for high living standard and improvement of production technologies and environment for present and future generations. The society needs of a balance between the benefit of the economical growth and the loses of the nature.

Ecological strategy of sustainable agriculture in the the present century imposes very strict lows and their linking to the society development.

Non-observance of the requirements of the sustainable agriculture in the frames of local, regional and national scale is the reason for the present ecological crisis which can expand to an ecological catastrophe in the environment. We need of a new strategy based scientific achievements and wide economy and social culture.

**ключови думи: екологична стратегия; екосистемен
подход; икономически параметри; устойчиво земеползване;
екология; икономическо развитие; устойчиво управление**

УВОД

От началото на XXI век икономическото развитие на света и на отделните страни се формира по нов път, щадящ околната среда и природните ресурси на планетата. Това разбиране трябва да внесе нови основни организационно- икономически параметри в управлението на производството и да ги превърне в конкретни действия, за да се извърши преход към устойчиви форми на развитие и начин на живот. Хенри Кисинджър (1997) подчертава, че международните отношения, в това число икономическите, през последните години стават глобални и цялата мрежа от проблеми, свързани с разпространението на ядреното оръжие, екологията, демографският взрив и икономическата взаимнообвързаност, може да бъде разплетена само в световен мащаб.

Още от зората на цивилизацията и досега, разумният човек се е стремил да живее в хармония с природната среда, да търси и опознава причините за природните стихии и явления, които водят до екологични катастрофи. На него му е ясно, че е по-добре да предвиди и избегне нарушенията в екологичното равновесие, отколкото само да регистрира щетите от екологичните катастрофи, които надхвърлят 400 млрд. долара за последното десетилетие (Мардиросян, 2000; Боди и кол., 2000). Той се стреми да прави земеделие, което му осигурява не само препитание, но осигурява устойчиво запазване и повишаване на плодородието на земеделските земи.

ПАРАМЕТРИ НА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Днес човечеството оценява успехите на икономическото развитие главно според паричните постъпления, които то носи. Според Еолбrait (1981) неокласическата икономика посочва уврежданията на околната среда като недостатък на пазарната система, която малко се грижи да намалява или избягва уврежданията на околната среда. Много от днешните проблеми са предизвикани от опитите да се постигнат определени икономически цели, без да се държи сметка за предизвикани нарушения в цялата система. Неспазването на

разпоредби за опазване на околната среда поради стремеж да се осигурят повече работни места и бърза печалба води до изостряне на екологичната криза. Това значи, че икономиката не може сама да разреши кризата (Тофлер, 1981).

Стараяйки се да въвлече всички обществени групи в обсъждането и приемането на решения, пътят към устойчиво развитие, включително на земеделието, се превърща в международен процес, процес за изработване на делова и държавническа политика. Началото му е заложено в далечната 1972 година, когато представители от 113 страни в света се събират на първата световна среща по околната среда, наречена Стокхолмската конференция по обкръжаващата човека среда. По-късно през 1983 година ООН създава Световна комисия по околната среда и развитието. В нейния отчет от 1987 година "Нашето общо бъдеще" за първи път на такова високо равнище, с такава пределна яснота и дефинитивност прозвучава апела, че човечеството трябва да промени своята икономическа активност и начин на живот или в противен случай му предстоят непознати досега изпитания и рязко влошаване на състоянието на околната среда, включително на състоянието на земеделския и горския фонд. Комисията, в своите документи подчертава, че икономиката и занаятът трябва да удовлетворява нуждите и потребностите на хората, но че нейният ръст трябва да се вписва в рамките на екологичните възможности на планетата. Към 2025 година се очаква населението на земята да приближи 9 млрд. души и необходимата храна за това население експоненциално да нараства (Мидоуз, 1981), така както експоненциално нараства и продукцията на индустриалното производство (Stanners and Bourdeau, 1995). Разширяването на производството на храни е основно за сметка на интензификация на земеделието, свързана с изтощаване на почвените ресурси, чието плодородие не може да се възстанови лесно и бързо (Захаринов, 2002).

В редица наши и чужди правителствени документи се препоръчва механизмите за отчитане на националното богатство да вземат под внимание истинската стойност на природните ресурси, включително стойността на разходите за поддържане на устойчива и чиста околна среда. В междуправителствените документи се налага принципът

"замърсителят плаща", както и изискването оценка за състоянието на околната среда да се прави преди осъществяване на проектите с цел да се намали рискът от потенциална вреда.

Министерството на земеделието и Министерството на околната среда и водите, чрез Националния си план за устойчиво развитие на земеделските райони и Националната програма за действие за устойчиво управление на земите и за борба с опустиняването, са заложили като философия и практика няколко основни параметъра на развитието на земеделието:

- запазване и развитие на продуктивните, физиологичните, културните, историческите и екологичните функции на земята и земните ресурси за благо на обществото;

- ограничаване и преодоляване на неблагоприятните последици от деградацията на земните ресурси на базата на интегрираното планиране на земеползването и анализ на функциите на земята и земните ресурси

- използване на земните ресурси (почви, води, растения и животни) за производството на суровини/продукти и свързани с тях услуги, така че да посрещат нарастващите потребности на хората, като в се запазва дълготрайния им продуктивен потенциал;

- интегриране на институциите, обвързани с управлението на земята и повишаване на ефективността на сложната и не винаги ясна система за вземане на решения за устойчиво управление;

- преодоляване на конфликтите в политиката за устойчиво управление на земите и правните противоречия при хармонизация на националното законодателство с това на Европейския съюз в ключовите земеделски производствени дейности;

- икономическо развитие на селските райони, осигуряващо все по-нарастващ жизнен стандарт за сегашното и бъдещите поколения при опазване и подобряване на околната среда сега и в бъдеще.

Използването на земята се характеризира чрез организацията, дейностите и намесата на хората във връзка с производството на земеделски продукти, промяната или запазването на даден вид земна покривка. Дефинираното по този начин земеползване изгражда директна връзка между земните ресурси и човешките дейности в земеделската околна среда.

Планирането на устойчивото управление на земеделието се основава на екосистемния подход, при който екосистемите се приемат като цялостни единици, т. е. те не могат да се управляват на части и се преследва защитата и съхраняването на екосистемите в тяхната цялост. Още повече, този подход включва хората като интегрира социалната и икономическа информация с екологичната информация за екосистемата (човешките нужди са категорично свързани с биологичния капацитет на екосистемите за посрещане на тези нужди) и осигурява кръстосано-секторен поглед върху използването на земните ресурси в определен локален контекст, както и взаимовръзките с тези сектори. Устойчивото земеползване хармонизира конфликтните цели на производствената дейност и на опазването на околната среда като осигурява научнообоснован подход, базиран на социално-културните, институционални, икономически и екологични направления на устойчивото развитие (напредък във всички направления и на различни организационни нива).

Характерните черти на устойчивото управление на земеделието включват поддържане и увеличаване на продуктивността и услугите, намаляване на нивото на производителния риск и осигуряване на сигурност в производството, според която приносът на дейността към дохода е достатъчен, за да направи привлекателно неговото понататъшно прилагане, опазване на естествените ресурси и ограничаване на тяхната деградация. Не по-малко важно е то да бъде социално приемливо, или с други думи приемливостта е налице, ако дейностите са консенсусно договорени с всички заинтересувани лица, когато възможните конфликти на интереси са адресирани¹ и решени, и когато дейностите в достатъчна степен посрещат нуждите на победните хора.

Планирането на устойчивото земеделие се осъществява по следната методология (Тодорова, 2007):

- представлява един итеративен и цикличен процес на вземане на решения относно възможните мерки;
- отличава се с логическа последователност;

- базира се на анализ на функциите на екосистемите, отчитайки вида на териториите по трайно предназначение - земеделски, горски, нарушени и урбанизирани територии.

При планирането и управлението на земеделското производство трябва внимателно да се оценява и отчита деградацията на почвените ресурси, включваща: водна и ветрова ерозия на почвата; намаляване мощността на орницата (намаляване на водозадържащия капацитет и влошаване на хранителния капацитет на почвата); изтощаване на почвата (дехумификация, кисляване); засоляване и алкализирание; уплътняване на орния и подорния почвен слой; токсично замърсяване (органични замърсители, тежки метали,...). Важни са и промените във водните ресурси, свързани с: понижаване или повишаване на НПВ; влошаване на качеството на водите; затлачване на водните басейни и увеличаване на оттока и наводнения. Трябва да се отчитат и измененията в земеделските растителни ресурси, включващи: намалено биоразнообразие; намален растеж, влошена растителна покривка и намалена биомаса; влошени хранителни и санитарни качества на продукцията. Заплахите за животинските ресурси са свързани с: недохранване; болести по животните; пренасищане с добитък; намалени санитарни качества на продукцията. Устойчивото управление обхваща:

- определяне на екологично чувствителни зони по видове територии;
- намиране на възможности за ограничаване или преодоляване на деградационните процеси на земните ресурси (почви, води, растения и животни);
- определяне на инструментите за реализиране на тези възможности;
- извеждане на пречки (недостатъчно информация и данни - за земните ресурси и използването им; регулаторни; социално-икономически (собственост, население, пазарен достъп);
- определяне на екологично устойчиви, социално приемливи, икономически изгодни и приложими нива, на които да се реализират определени мерки (национално, регионално, локално);
- установяване на възможни конфликти с други сектори на националното стопанство и определяне на бариерите за решаване на тези конфликти;

- формулиране на предложения за решаване на конфликтите и определяне на нивата, на които да се реализират;

- окончателен подбор на възможни мерки за ограничаване или преодоляване на деградационните процеси на земните ресурси почви, води, растения и животни;

- определяне на инструментите за реализиране на тези мерки;

Възможните мерки за ограничаване и преодоляване на неблагоприятните последици от деградацията на земните ресурси се установяват на базата на интегрирания подход и анализ на функциите на екосистемите, отчитайки вида на териториите по трайно предназначение - земеделски, горски, нарушени и урбанизирани територии. Устойчивото управление на земеделското цели използването на земните ресурси - почви, вода, животни и растения за производство на блага (стоки), за да се задоволяват постоянно променящите се и нарастващи човешки нужди чрез осигуряване на дългосрочния продуктивен потенциал на тези ресурси и поддържането на техните екологични функции. Това управление осигурява баланс между производството и опазването на околната среда и общата цел за устойчиво развитие и не може да бъде достигнато без задълбочено обмисляне на планираните действия и мерки. Чрез него се осигуряват условия да се изгладят конфликтите между производството и опазването на околната среда и да се договори консенсус между исканията на местно, общинско, национално и международно ниво. Основен въпрос е как съвместно да се поддържат функциите на земеделското производство в полза на обществото по един устойчив начин.

Устойчивото развитие на земеделското изисква непрекъснато търсене на баланс между икономическите изгоди от развитието му за обществото и загубите, които понася околната среда. Поради тясната обвързаност на понятието "устойчиво развитие" с околната среда и икономиката е ясно, че и законодателството в тази област ще се развива в пресечната област на двете законодателства. Естествено е, при това, отделни аспекти в различни периоди да имат по-голям приоритет и да са обект на по-голямо внимание от страна на обществото (Захаринов, 2002).

Моментът на преход към пазарни механизми и интегриране на националното производство с това на Европейския съюз са подходящо време за установяване на законова и институционална рамка за осигуряване на устойчив растеж. Сега основно внимание следва да се обърне на макроикономическата рамка като компонент на новата екологична стратегия. Важен момент също е разпределението разходите за подобряване качеството на околната среда на базата на принципа, който се ползва от природните блага и който плаща за нанесени щети. Това дава възможност за компенсиране на губещия и преодоляване на съпротивата му при прилагането на нови механизми и регулатори.

Устойчивото развитие трябва да се приеме като императив на стратегията за реструктуриране на икономическите, социалните и научно-техническите взаимоотношения с акцент опазване на околната среда и здравето на човека, при което следва да се имат предвид следните основни фактори:

- необходимост от устойчиво и разумно използване на природните ресурси, съчетано с оздравяване и поддържане целостта на екологичните системи;

- необходимост от защита на видовото разнообразие и запазване на природата като се приеме концепцията за цялостна и неделима биосфера;

- необходимост от нов подход за опазване и подобряване на човешкото здраве на базата на профилактиката, която включва оптимизиране на всички фактори на жизнената среда.

- осигуряване на икономическо и социално благосъстояние или казано с други думи осигуряване на "социален околнен свят".

Следва да се подчертае, че в глобален и в регионален мащаб оптимизирането на жизнената среда ще бъде свързано с много инвестиции, което означава заделяне на значителни собствени средства и на такива, получени като помощ. Подобряването на качеството на живота ще бъде осигурено чрез предприемането на разнообразни мерки, които са специфични, тъй като трябва да отговарят на местните и регионални условия, но ще бъдат подчинени на общата цел - гарантиране на добро бъдеще на земеделското.

Натрупаният опит показва, че решаването на задачи, които поставя устойчивото управление на земеделието, не е по силите само на едно отделно министерство, тъй като проблемите не се "вместват" в него. Необходима е интеграция на интелектуалния потенциал, политическа зрялост и финансови средства, но вече на качествено ново равнище, изискващо обединението на всички ведомства в страната. Същностната ѝ страна е международна програма за взаимопомощ за икономически просперитет, подчинена на идеята за устойчиво развитие. Тя следва да включва (Захаринев, 2002):

- целесъобразна преценка на инвестициите с гаранции за екологосъобразно използване на средствата, предоставени като финансова помощ с дългосрочен гратисен период;

- създаване, прилагане и мултиплициране на екологосъобразни технологии в земеделието с оглед подпомагане на устойчивото развитие;

- регулиране на заетите в земеделието човешки ресурси, като прецизно да се анализират териториите, в които населението прогресивно намалява или застарява;

- преход към промяна на битието въз основа на законите за хармонизиране на взаимоотношенията "общество - природа".

В тази връзка е наложителна замяната на старите земеделски ресурсоемки технологии, с нови "високи" технологии, което да става в рамките на икономическа програма на правителството, която да включва:

- данъчна политика, която да поощрява въвеждането на нови технологии и да санкционира прилагането на стари неекологосъобразни технологии; финансиране проучването и разработването на нови енергоспестяващи технологии в земеделското производство;

- установяване на строги и усъвършенствани процедури за оценка на технологиите с отчитане на всички загуби и ползи - финансови и екологични - на новите заместители на суровини, иновацията на процесите, използването на нови съоръжения и т.н.; обучение на кадри за висококвалифицирани специалисти по отделните отрасли в земеделието, които да формират висока производствена култура за внедряване на екологосъобразни и съвременни технологици и повишаване на екологичната култура.

Днес обществото се нуждае от прилагането на принципно нови критерии и индикатори за преценка на социално-икономическото развитие, включително на земеделието в условията на екологични ограничения. Богатството на страната се определя преди всичко от здравето на населението, от интелектуалния потенциал. На хората и от рационалното и устойчиво използване на природно-ресурсния потенциал с оглед неговото съхранение за поколенията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Стратегия за развитието на земеделието в XXI век налага императивност на екологичните изисквания и привързване на тази стратегия със социално икономическото развитие на обществото. Неспазването на изискванията за устойчиво развитие на земеделието в рамките на локален, регионален и национален мащаб може да стане причина да се стигне до кризисно екологично състояние на системата „почва- растителност“ с опасност да прерасне в екологична катастрофа в условията на утойчива промяна на климата.

Ролята на устойчивото управление на земеделието за формирането на новата екологична стратегия е определяща. Недопустимо е подценяването му при формирането на екологичната култура на обществото и е задължителен елемент за реализирането на стратегия за устойчивоикономическо развитие в регионален и национален мащаб.

ЛИТЕРАТУРА

1. Боди З., А. Кейн и А. Маркъс. Инвестиции, изд. "Натурела", София, 2000, 905 стр.
2. Голбрайт Д. Околната среда. Сб. "Съвременната наука и екологичната криза", "Наука и изкуство", 1981, стр. 136-142.
3. Захаринов Б. Устойчиво развитие, Изд. на НБУ, София, 2002, 156 стр.
4. Захаринов Б., Н. Колев. Икономически параметри на устойчивото развитие на околната среда. Национален симпозиум на НБУ, ноември 2002, София.
5. Кисинджър Х. Дипломатията. Изд. къща "Труд", София, 1997, 782ст.
6. Мардиросян Г. Природни екокатастрофи и тяхното дистанционно аерокосмическо изучаване. София, 2000, 387 стр.
7. Мидоуз Д. и Д. Границите на растежа. Сб. "Съвременната наука и екологичната криза", "Наука и изкуство", 1981, стр.100-124.
8. Тофлер А. Границите на кризата. Сб. "Съвременната наука и екологичната криза", "Наука и изкуство", 1981, стр. 198-203.
9. Тодорова И., Интегриран и екосистемен подход при планиране, анализ и прилагане на мерки за устойчиво управление на земите. Сб. трудове "Актуални проблеми на комасацията на земята в България", София, 2007р стр.117-142.
10. Stanners D., and Ph. Bourdeau. Europe's Environment. European Environmental Agency, Copenhagen, 1995, pp. 676.